

adeiladau rydyn ni'n byw ynddynt fel arfer yn bodoli am ganrif neu fwy, ac felly bydd y penderfyniadau rydyn ni'n eu gwneud heddiw yn cael effaith ddwys ar lesiant cenedlaethau'r dyfodol - yn uniongyrchol ar eu hamodau byw ac yn ehangach, allyriadau carbon Cymru, ein tirwedd, economi a chymunedau.

Yn yr un modd â'm holl feysydd ffocws, rwyf wedi gwneud gwaith sylweddol ym maes Tai ac, yn fwy penodol, datgarboneiddio cartrefi Cymru.

Mae'r canfyddiadau a ddaeth i'r amlwg trwy'r gwaith hwn yn cynnwys:

- Mae tai yn faes allweddol lle mae'n rhaid cymryd camau i atal, lliniaru ac addasu i effeithiau newid yn yr hinsawdd.
- Mae'r adolygiad annibynnol o Ddatgarboneiddio Cartrefi Presennol yng Nghymru yn nodi cyfres o argymhellion y dylid eu mabwysiadu, megis Llywodraeth Cymru yn gosod targedau tai uchelgeisiol i gyflawni ei huchelgais o gyflawni sero-net erbyn 2050 a sefydlu'r system ansawdd gywir a mecanweithiau cyflenwi ar draws pob deiliadaeth i helpu i gyflawni'r targedau hyn.
- Mae oedran a chyflwr stoc dai Cymru yn her benodol ar gyfer datgarboneiddio. Dangosodd fy ymchwil ddiweddar, mewn cydweithrediad â'r New Economics Foundation, o'r £14.75bn o fuddsoddiad sydd ei angen i ddatgarboneiddio a gwella ansawdd cartrefi Cymru, y dylai £3.6bn ddod o'r DU a £1.7bn gan Lywodraeth Cymru, gyda 64% o gyfanswm y buddsoddiad sy'n dod o gyllid preifat, cwmnïau ynni neu hunan-ariannu gan berchnogion eiddo.
- Yn 2020, mae Cymru yn dal i adeiladu cartrefi nad ydynt yn cefnogi ein targedau allyriadau carbon.
- Mae'r gost o fodloni datgarboneiddio tai yn sylweddol ond bydd yn sicrhau buddion sylweddol i lawer o nodau llesiant, arbed costau mewn gwasanaethau a thwf economaidd lleol.
- Mae angen uwchraddio'r camau ar ddod ag eiddo gwag yn ôl i'w defnyddio.
- Er gwaethaf deddfwriaeth flaengar, mae'r argyfwng tai yng Nghymru yn parhau i achosi anawsterau i'r rheini sydd angen cartref addas, fforddiadwy a'r rhai sy'n adeiladu cartrefi. Mae 155,000 o gartrefi yng Nghymru mewn tloidi tanwydd. Gallai effaith y pandemig diweddar ar ddiweithdra a newid arferion gwaith olygu bod y ffigur hwn hyd yn oed yn uwch.
- Mae digartrefedd yn parhau i fod yn broblem sylweddol ond mae gan gamau a gymerir o dan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol y potensial i'w atal.
- Mae cyrff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn cydnabod yn gynyddol y cysylltiadau rhwng tai a rhai o'u hamcanion llesiant, ond gellid gwneud mwy i ymuno â'r holl ddotiau. Yn benodol, gellid gwneud mwy i wneud y cysylltiad rhwng tai a sgiliau. Gallai Rhaglen Datgarboneiddio Tai Cymru greu 26,500 o swyddi newydd yng Nghymru erbyn 2030 ond dim ond trwy warantu buddsoddiad tymor hir sy'n gysylltiedig â blaenoriaethu prentisiaethau ac ailsgilio'r gweithlu presennol (a'r dyfodol) mewn crefftau angenrheidiol i fynd i'r afael â'r bwlch sgiliau.
- Mae angen i'r sector cyhoeddus ddangos sut mae'n defnyddio'r holl ysgogiadau sydd ar gael iddo i gefnogi dim gwastraff, yr economi gylchol a sgiliau gwyrdd, gan gynnwys ym maes adeiladu.
- Mae lle i well cydweithredu rhwng y sector cyhoeddus a chwmnïau adeiladu.
- Mae'r argyfwng tai yn arbennig o ddifrifol mewn ardaloedd arfordirol a gall olygu nad yw pobl yn gallu dod o hyd i gartref yn eu cymuned eu hunain. Mae hyn yn effeithio ar gymunedau Cymraeg a chynnal gwasanaethau cyhoeddus mewn ardaloedd gwledig. Mae tai hefyd yn broblem i boblogaethau dros dro, sy'n effeithio ar y sector amaethyddol, er enghraifft gweithwyr fferm mudol nad ydynt yn gallu dod o hyd i lety ac sy'n byw mewn faniau. Yr wyf yn bwriadu ysgrifennu at y Llywodraeth i ofyn arnynt i weithredu ar frys. Fe rannaf y llythyr gyda'r pwyllgor maes o law.

Yn seiliedig ar fy nghyngor a'm gwaith presennol, byddwn yn annog y Pwyllgor i ystyried canolbwyntio eu gwaith ar dai o amgylch y themâu canlynol:

- **Nodi cynllun tymor hwy ar gyfer ariannu datgarboneiddio ein cartrefi**
- **Cynyddu'r sgiliau sydd eu hangen i gyflawni rhaglen ôl-ffitio tai / adeiladau cenedlaethol**
- **Cynyddu'r cyflenwad o'r cartrefi cywir**
- **Ymateb i her yr argyfwng tai**
- **Gweld tai fel sbardun llesiant**
- **Gwella'r ffordd rydyn ni'n cynllunio a dylunio tai (a lleoedd/cymunedau)**

Mae mwy o fanylion a chyngor mewn perthynas â Thai i'w gweld yn y [Crynodeb Gweithredol](#) neu'r [Adran Iawn ar Dai](#) yn Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol; fy adroddiad diweddar, [Cartrefi sy'n addas ar gyfer y Dyfodol: yr Her Ôl-osod](#); fy mhapur, ['Rhoglen Lywodraethu Addas ar gyfer y Dyfodol'](#).

Efallai y bydd gennych ddiddordeb hefyd yn rhai o'r astudiaethau achos o arfer da yr wyf wedi bod yn eu casglu, sydd ar gael yma. Yn benodol, efallai yr hoffech chi edrych ar:

- [Agwedd Abertawe tuag at dai;](#)
- [Adnewyddu Cartrefi, Adeiladu Dyfodol.](#)

Llywodraeth Leol

Mewn perthynas â llywodraeth leol, gellir dod o hyd i'm cyngor, canfyddiadau ac argymhellion ym [Mhennod 2 o Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol](#) a'r adroddiad a gyhoeddais yn dilyn fy rownd gyntaf o Fonitro ac Asesu i ba raddau y mae cyrff cyhoeddus yn cyflawni eu hamcanion llesiant (tudalennau 30-33), [Cynnydd tuag at Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol](#).

Mae'r canfyddiadau hyn yn cynnwys:

- Mae materion capasiti penodol yn cael eu teimlo mewn Llywodraeth Leol.
- Mae cynnydd yn cael ei wneud o ran cyflawni amcanion llesiant mewn rhai meysydd, ond mae amrywiad o ran dangos sut mae gosod amcanion a gwneud penderfyniadau yn cymhwyso pob un o'r pum ffordd o weithio.
- Mae adrodd yn dal i gael ei ystyried yn heriol o ystyried amserlenni a gofynion eraill ar Lywodraeth Leol
- Wrth weithredu'r Ddeddf, mae rhai cyrff cyhoeddus yn cyflawni'r 'beth' ac mae rhai yn cyflawni'r 'sut'; fodd bynnag, mae angen gwaith pellach i gyrff cyhoeddus ddangos 'prawf dwbl' y Ddeddf yn llawn - gan gymhwyso'r ddau. Mae llawer o gyrff cyhoeddus yn gliriach ynghylch yr hyn sydd angen ei wneud i gyfrannu tuag at amcanion a nodau llesiant, ond maent yn ei chael yn anodd sicrhau gweithredu a chyflawni'n effeithiol. Mae'r ddau yn hanfodol.
- Mae angen i'r gofynion cynllunio corfforaethol, rheoli perfformiad ac adrodd a osodwyd gan Lywodraeth Cymru ar gyfer cyrff cyhoeddus adlewyrchu'r Ddeddf yn well.
- Mae cynllunio ariannol a chyllid tymor byr yn rhwystro gallu cyrff cyhoeddus i gyflawni eu hamcanion llesiant a gwneud cydweithredu, atal, meddwl yn y tymor hir ac integreiddio yn fwy heriol.

- Mae'r meysydd newid corfforaethol a amlinellir yn y Ddeddf yn ysgogiadau posibl i ysgogi newid, ond rhaid i gyrff cyhoeddus wneud gwell defnydd ohonynt.
- Gallai cyrff cyhoeddus fod yn gwneud mwy i gynnwys eu gweithlu wrth gyfrannu at gyflawni eu hamcanion llesiant a'r nodau llesiant cenedlaethol, gan roi llesiant a charedigrwydd wrth wraidd polisi cyhoeddus.

Byddwn yn annog y Pwyllgor i ystyried y canfyddiadau hyn yn ofalus a'u defnyddio i lywio eu blaenoriaethau a gweithio mewn perthynas â llywodraeth leol yn nhymor nesaf y Senedd.

Rwy'n credu ei bod hefyd yn bwysig tynnu sylw at greu Cyd-bwyllgorau Corfforaethol a'u rôl wrth gyflawni'r Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol. Mae angen i'r ffordd y maent yn cyflawni eu dyletswyddau o dan y Ddeddf fod yn integredig ac yn gydweithredol a lleihau, yn hytrach nag ychwanegu, at y dirwedd gymhleth bresennol, a ddisgrifir ym Mhennod 2 o Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol.

Mae'r berthynas yn y dyfodol rhwng Cyd-bwyllgorau Corfforaethol a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn arbennig o allweddol o ystyried eu gwahanol olion traed a'u cyfansoddiad, er mwyn sicrhau bod gwaith yn cyd-fynd ac nad yw ymdrechion yn cael eu dyblygu.

Unwaith eto, hoffwn ddiolch i'r Pwyllgor am y cyfle i fwydo i'w blaenoriaethau ar gyfer telerau nesaf y Senedd. Os hoffech drafod unrhyw un o'r pwyntiau uchod yn fwy manwl, peidiwch ag oedi cyn cysylltu â'm tîm yn cystylltwchani@cenedlaethaurdyfodol.cymru.

Yr eiddoch yn gywir,

Sophie Howe
Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru

Atodiad 1

Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol: Argymhellion Tai

Argymhelliad Allweddol:

Dylai Llywodraeth Cymru ddod o hyd i ffordd i ymgorffori'n llawn egwyddorion Hawliau'r Cenhedloedd Unedig i Dai Digonol ym mholisi tai Cymru.

Argymhellion Polisi:

Dylai Llywodraeth Cymru wneud y canlynol:

- Gweithio gyda sefydliadau a chymunedau i osod gweledigaeth a strategaeth hirdymor ar gyfer dyfodol tai yng Nghymru.
- Fel rhan o'r weledigaeth a'r strategaeth hon, gweithredu argymhellion yr Adolygiad Tai Fforddiadwy, yr Adolygiad Annibynnol ar Ddatgarboneiddio Cartrefi Cymreig a'r adroddiad gan y Grŵp Gweithredu ar Ddigartrefedd.
- Yn ystod y flwyddyn nesaf, nodi sut y bydd cynllun tymor hir ar sut y byddant yn ariannu datgarboneiddio cartrefi yn unol â thargedau allyriadau carbon.
- Ei gwneud yn ofynnol i bob datblygiad tai a ariennir yn gyhoeddus fod yn niwtral o ran carbon a dangos sut y maent yn cwrdd â gofynion ehangach Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.
- Archwilio'r defnydd o ysgogiadau ariannol trwy'r Grant Tai Cymdeithasol a'r Rhaglen Tai Arloesol i annog arloesedd wrth ddatblygu tai rhwng cenedlaethau, a chymunedau a defnyddio ysgogiadau trethiant i gymell rhannu tai rhwng cenedlaethau.
- Sicrhau y dylid diweddarau Gofynion Ansawdd Dylunio i adlewyrchu'r dyfodol o ran cartrefi craff a thechnoleg byw â chymorth.
- Cefnogi ac ehangu datblygiad mentrau cymdeithasol i ddarparu swyddi a sgiliau mewn dulliau adeiladu newydd yn seiliedig ar fodolau a sefydlwyd gan Down to Earth a Cartrefi Conwy.

Argymhellion Proses:

Yn eu gweithredoedd o ddydd i ddydd dylai Llywodraeth Cymru ddod â'r canlynol i ben:

- Datblygu polisiau mewn seilos.
- Dibynnu'n llwyr ar gyllideb yr Is-adran Dai i fynd i'r afael â'r argyfwng tai a dod â digartrefedd i ben.
- Yr ymagwedd gyfredol at brosesau'r gyllideb nad yw'n gosod cyfeiriad a thargedau clir ar gyfer buddsoddi mewn atal.
- Ariannu datblygiad cartrefi nad ydynt yn niwtral o ran carbon.

Yn eu gweithredoedd o ddydd i ddydd dylai Llywodraeth Cymru ddechrau:

- Ymrwymadau cefnogi ac adnoddau gwell i ddod ag eiddo gwag yn ôl i ddefnydd.
- Gosod cyfeiriad cliriach ar gyfer symud buddsoddiad i atal yn seiliedig ar y diffiniad o atal.

Efallai y byddwch hefyd yn gweld yr argymhellion mewn perthynas ag arweinyddiaeth a newid diwylliannol yn Llywodraeth Cymru a Chyrff Cyhoeddus o ddiddordeb. Gallwch ddod o hyd i'r argymhellion hyn [yma](#) ac [yma](#).

Atodiad 2

Tueddiadau'r Dyfodol i Gadw Llygaid Arnynt

Gorlenwi, digartrefedd a thlodi:

- Mae digartrefedd wedi [cynyddu yn ystod y pum mlynedd diwethaf](#).
- Cynyddodd [nifer](#) y bobl sy'n cysgu allan yng Nghymru 17% rhwng 2019 a 2020. Bu [cynnydd](#) yn faint o le gwelyau sy'n cael ei gynnis i bobl sy'n cysgu allan gan awdurdodau lleol.
- Mae nifer yr aelwydydd sy'n byw mewn tlodi tanwydd [wedi gostwng o 26% i 12%](#) rhwng 2008 a 2018, ond mae 155,000 o aelwydydd yn dal i fyw mewn tlodi tanwydd.
- Mae'r sector rhentu preifat yng Nghymru [wedi dyblu](#) dros yr 20 mlynedd diwethaf. [Prynwyd chwarter y cartrefi a brynwyd yn 2019/20 naill ai fel cartrefi gwyliau neu fel eiddo prynu i osod](#) - gyda ffigurau mor uchel â 40% mewn rhai ardaloedd.
- Roedd [nifer](#) yr aelwydydd mewn llety dros dro yng Nghymru wedi cynyddu 8% rhwng 2018 a 2019. Dyma'r uchaf ers cyflwyno Deddf Tai (Cymru) ym mis Ebrill 2015.

Adeiladu tai i ateb y galw:

- Mae [nifer](#) yr aelwydydd yn cynyddu'n gyflymach na nifer yr eiddo sydd ar gael.
- Mae'r pwysau cynyddol i fodloni gofynion tai wedi arwain at adeiladu [nifer](#) cynyddol o gartrefi newydd mewn ardaloedd sydd mewn perygl o lifogydd.
- Nid yw stoc dai Cymru yn [cynyddu](#) gyda'r cyflymder sydd ei angen i ateb y galw - bob blwyddyn mae llai na hanner y cartrefi newydd sydd eu hangen arnom yn cael eu hadeiladu.
- Gweithlu [sy'n heneiddio](#) gyda 22% o'r gweithwyr dros 50 oed a phiblinell wael o bobl ifanc yn ymuno â'r proffesiwn.

Datgarboneiddio:

- [Daw 10% o allyriadau nwyon tŷ gwyr Cymru](#) o'r sector preswyl.
- Gostyngodd allyriadau o'r sector adeiladu bron i draean rhwng 1990 a 2016 ond mae cyflymder y gostyngiad pellach yn y blynyddoedd diwethaf wedi arafu a gallai fod yn [gwrthdroi](#) hyd yn oed.
- Mae'r cartref cyffredin yng Nghymru yn parhau i fod yn [radd Tystysgrif Perfformiad Ynni o "D", ac mae'r defnydd o wres carbon isel yn parhau i fod yn <5%](#).

Rhagfynegiadau yn y Dyfodol:

- [Rhagwelir](#) y bydd mwy na 90% o stoc heddiw yn parhau i gael eu defnyddio erbyn 2050.
- Rhagwelir y bydd [nifer](#) yr aelwydydd yng Nghymru yn tyfu'n gyflymach na'r poblogaeth cyffredinol. Byddai hyn yn arwain at feintiau cartrefi llai. Rhagwelir y bydd nifer yr aelwydydd person sengl yn codi dros 30% yn yr 20 mlynedd nesaf.
- Mewn cyferbyniad, mae'n debygol y bydd tir [llai](#) addas ar gael i'w ddatblygu wrth i orlifdiroedd a thir is eraill ddod yn fwyfwy tueddol o gael llifogydd.
- Rhagwelir y bydd [nifer](#) yr ail gartrefi ac anheddau gwag yn parhau i gynyddu cyfanswm o 11,000 eiddo erbyn 2031, a fydd, yn ei dro, yn arwain at ostyngiad yn nifer yr anheddau sydd ar gael ar gyfer y cynnydd a ragwelir yn y galw am aelwydydd.

- Mae technoleg gynaliadwy glyfar a gofodau amlbwrpas ar [gynnydd](#) ac yn debygol o ddod yn safon yn ystod y 30-40 mlynedd nesaf.
- Mae newidiadau cyffredinol mewn ymddygiadau byw cenedlaeth bellach yn golygu bod yn rhaid i dai ddod yn fannau hyblyg a all ddal poblogaeth sy'n heneiddio yn gyffyrddus.
- Gallai rhaglen ôl-ffitio wedi'i rheoli'n dda greu sgiliau, diwydiannau newydd a [hyd at 26,500 o swyddi newydd](#) yn seiliedig ar gadwyni cyflenwi lleol.